

HARBIY SOHA TERMINLARINING TILSHUNOSLIK VA LUG‘ATSHUNOSLIKKA KIRIB KELISH JARAYONI

Musurmanova Shaxnoza Qo‘chqorovna
Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik
bilim yurti, katta o‘qituvchi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada harbiy soha terminlarining tilshunoslik va lug‘atshunoslikga kirib kelish jarayoni haqida so‘z yuritilgan. Termin tushunchasi, olimlarning ilmiy qarashlari, so‘zning ishlatilishi o‘z ifodasini topgan. Terminologik lug‘at, so‘zning terminologik ma‘nosi determinlashish kabi ilmiy yondashuvlar o‘z aksini topgan

Kalit so‘zlar: Jarayon, kirib kelishi, tilshunoslik, lug‘atshunoslik semantik va leksik xususiyatlar, terminologiya, tushuncha, tamoyil, ilmiy, terminologik, yondashuv, matonat so‘zlarning ma‘nosi.

ABSTRACT

This article describes process of entrance military terms to linguistics and lexicography. Semantic and lexical features of the terms, the scientific views of the scientific is reflected in the using of the words. Terminological dictionary, which defines the scientific approaches such as determination of the terminological meaning of the words.

Keywords: Process, entrance, linguistics, lexicography, Semantic and lexical features, terminology, scientific, terminological, approach, determination, meaning of the words.

KIRISH

Jahon tilshunosligida soha terminologiyasida kasbga oid til birliklari tushunchasi bilan bog‘liq leksik-semantik xususiyatlarni aniqlashga qaratilgan bir qator muammolar ilmiy tadqiqot obyekti bo‘lib kelmoqda. Bugungi kunga kelib, kasbiy soha tilini o‘rganish yangi bosqichga ko‘tarildi.

Biroq, kasbiy sohaga oid til birliklarini mavzu bo‘yicha yoki boshqa kichik guruhlar asosida tasniflash tamoyillarini hamda ularga xos alohida tizimlararo munosabat turlarini aniqlash, shuningdek, ushbu til birliklarining o‘ziga xos funktsional xususiyatlarini belgilashga doir masalalar hanuz o‘z yechimini kutmoqda¹. Shu nuqtai nazardan, ushbu sohada mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq O‘zbekiston tilshunoslari zimmasiga kasbga oid til birliklarini o‘rganish va soha

¹ O‘zbekiston Respublikasining 1995-yil 21 – dekabrda yangi tahrirda qabul qilingan “ Davlat tili haqida” gi Qonuni.

atamalarini tizimlashtirish, shuningdek, maxsus soha lug'atlarini tuzish bo'yicha bir qator vazifalar yuklatildi ². Harbiy terminologiya mamlakatimizda endigina shakllanish va rivojlanish bosqichiga qadam qo'yayotgan bugungi kunda ingliz, ro's va boshqa tillar harbiy terminologiyasini o'rganishga bo'lgan e'tibor yanada kuchaymoqda. Umuman olganda, harbiy ob'ektni atoqli otlar vositasida ifodalash jarayonida harbiy kasbga doir til birliklarining quyidagi kichik sinflarini alohida ajratib ko'rsatish mumkin:

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Harbiy terminologiya o'ziga xos struktur va leksik-semantik xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Ingliz tilida harbiy terminologiya sistemasi muayyan struktur modellarning ustunligi bilan ajralib turadi. Tahlil qilingan materiallardan qo'rinib turibdiki, ingliz harbiy professionalizmlari ot, sifat, fe'l, shuningdek, ravishdosh so'z turkumlarida ifodalanadi. Miqdor jihatdan harbiy atamalar, asosan, ot va fe'l so'z turkumiga xos so'zlar bilan ifodalanadi. Foiz jihatidan substantiv atama va so'z birikmalar 70%ni, fe'lli atama va so'z birikmalar 20%ni, qolganini esa ad'ektiv va ad'verbal atama va so'z birikmalar tashkil etadi. Shuningdek, harbiy leksikaning maxsus lug'atlari bo'g'inli abbreviatsiyalardan iborat ko'plab qisqartmalarni ham o'z ichiga oladi. Harbiy texnologiyalarni rivojlantirishning hozirgi bosqichida mudofaa yangi texnika ishlab chiqarishda alohida o'rin tutadi, bu talab davom etmoqda. Faoliyatning ushbu yo'nalishida xorijiy davlatlar bilan hamkorlikning kuchayishi fonida texnik ma'lumotlar almashinuvi yo'lga qo'yilmoqda, ishlab chiqarilgan asbob-uskunalarini eksport qilish bo'yicha hujjatlar rasmiylashtirilmoqda, tadbirkorlik uchrashuvlarida bevosita muloqotlar hajmi ortib bormoqda. Ochiq munosabatlar mavjud, professional muloqotlar rivojlanadi, davlatlararo harbiy musobaqalar sonlari ortmoqda bu yerda asosiy rolni xalqaro axborot almashish vositasi bo'lgan ingliz tili o'ynaydi.

Harbiy texnologiyaning jadal rivojlanishi bilan harbiy terminologiyaning ahamiyati oshib bormoqda, aloqa jarayoni ishtirokchilari tomonidan nimalarni yetarli darajada tushunish samarali muloqot uchun zaruriy shartdir. Harbiy terminologiya rivojlangan mamlakatlar tillari leksik tarkibining jadal rivojlanayotgan tarkibiy qismlaridan biridir.

Tez miqdoriy o'sish va sifat o'zgarishining sababi yangi texnologiyalar va yangi uskunalarni jadal rivojlantirish va joriy etishdadir. Ushbu sohada an'anaviy qabul qilingan terminologiya usullari tilshunoslik adabiyotida ilgari ta'riflanmagan

² Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent : O'zbekiston, 2017

terminlarga o'z o'rnini bermoqda. So'nggi yillardagi harbiy davriy nashrlarni o'rganish ularni o'rganish uchun boy materiallar beradi. Mutaxassislarning nutqida hali lug'at fiksitsiyasini olmagan ko'plab terminologik yangiliklar mavjud³. Harbiy sohada ro'y berayotgan faol jarayon uning doirasida faoliyat yurituvchi atamalar tizimini rivojlantirishning kamroq intensiv jarayonlarini keltirib chiqaradi, bu borada o'rganish juda dolzarb ko'rinadi

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, maxsus terminlar til lug'atining eng jadal rivojlanayotgan qismi bo'lib, zamonaviy jamiyatda juda muhim rol o'ynaydi, bu "axborot" sifatida tavsiflanadi, shuningdek ilmiy asosga ega, fan, texnika, ishlab chiqarish va boshqa faoliyatning turli sohalariga ixtisoslashgan tadqiqot va olingan bilimlarda namoyon bo'ladi. Har bir maxsus bilim yoki faoliyat sohasi o'zining lingvistik apparatini rivojlantiradi, bu tushunchalarni nomlash va ularni tushunish, muloqot jarayonida ko'rsatish maqsadlariga xizmat qiladi⁴. Zamonaviy terminologiya o'zining leksik va semantik tuzilishi sohasida ma'lum o'zgarishlarni boshdan kechirdi va 1961 yilda "Inglizcha-ruscha avtomobil zirhli lug'ati" nashr yetilgandan beri hajmi sezilarli darajada oshdi .

Bir qator umumiy harbiy lug'atlar nashr etilganiga qaramay, o'zbek harbiy terminologiyasi uchun yagona qo'llanma bo'lib, uning hozirgi holatini aks ettirmaydi, bu yesa batafsil lingvistik tadqiqotlarni talab qiladi. Harbiy transport vositalari va tank qurish tili atamalarining o'zbekcha ekvivalentlarini dekodlash va izlash muammolari alohida ahamiyatga ega⁵.

Ingliz harbiy terminologiyasini tarjimasini o'rganish muammolari bo'yicha ilmiy ishlarni o'rganish, harbiy terminologiyani standartlashtirish va tasniflash tamoyillari texnikalar qurilishi tilining o'ziga xos doirasini aniqlashga yordam beradi va harbiy sanoat majmuasi tizimida Qurolli Kuchlarning o'rni va funktsiyalarini muhim elementlardan biri sifatida belgilaydi. Ratsional tasniflash va taksonomiya tamoyillari asosida, shuningdek, "texnika" atamasining leksik va semantik tahlili yordamida texnik tarjimasini aniqlanadi .

Harbiy terminlar sohasida atamalarning paydo bo'lishining manbalari va ekstralingvistik xususiyatlari aniqlanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun o'zbek tilida ham, ingliz tilida ham harbiy transport vositalari sohasidagi terminologiya tizimini etimologik tahlil qilish va qiyosiy o'rganish usuli va til hodisalarining ilmiy

³ Ismailov G'. O'zbek tili terminologik tizimida semantik usulda termin hosil bo'lishi. Filol.fan.nomz.diss.avto-ref.-Toshkent, 2011.

⁴ Исаев Р.Р. Структурный лингвокультурологический аспекты формирования отраслевой терминосистемы (на материалы военно-технической терминологии современного персидского языка) -М.: 2013. дисс. канд. фил. наук - с. 23.

⁵ <http://mv-vatanparvar.uz/7556/>

va texnik faktlar bilan bog‘liqligi hamda Qurolli Kuchlarning tarixiy rivojlanishi nuqtai nazaridan foydalaniladi. O‘zbek harbiy terminologiyasida juda ko‘p terminologik birikmalarning ishlashi shoshilinch lingvistik muammolarni hal qilish uchun butun terminologiya tizimini har tomonlama o‘rganish zarurligini keltirib chiqaradi⁶.

XULOSA

Harbiy terminologiya sohasidagi tadqiqotlar mahalliy tilshunoslarning asarlarida keng yoritilgan bo‘lsada, xorijiy manbalar yetarli miqdorda mavjud. Shuni ta’kidlash kerakki, xorijiy adabiyotlar asosan ma’lumot uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unga lug‘at va ensiklopedik nashrlar kiradi. Harbiy terminologiyani o‘rganishning turli jihatlariga qaramay, bizning ma’lumotlarga ko‘ra, harbiy qurilish va transport vositalarining tilini to‘liq o‘rganish mavjud emas.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – Toshkent : O‘zbekiston, 2017
2. O‘zbekiston Respublikasining 1995-yil 21 – dekabrda yangi tahrirda qabul qilingan “Davlat tili haqida”gi Qonuni
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
4. Ismailov G‘. O‘zbek tili terminologik tizimida semantik usulda termin hosil bo‘lishi. Filol.fan.nomz.diss.avtoref.-Toshkent, 2011.
5. Исаев Р.Р. Структурный лингвокультурологический аспекты формирования отраслевой терминосистемы (на материалы военно-технической терминологии современного персидского языка) -М.: 2013. дисс. канд. фил. наук - с. 23
6. Grinev-Grinevich, S.V. Terminology: textbook, manual for students of higher study institutions/ Academy, 2008 - 304p.
7. Nelyubin JI.JI. Introduction to translation technique (cognitive theoretical and pragmatic aspect): textbook, allowance 3rd edition. Nauka 2013 -216 p.
8. Sti'elkovski, G.M. Theory and practice of military translation. German language / Moskow: Military publishing, 1979.-272p.
9. Ходжиматова Г.М. Научные основы изучения терминологической лексики русского языка в неязыковом вузе. - Душанбе, 2011.

⁶ uz.wikipedia.org

-
10. Макурина И.Ю. Военный текст. стратегии обучения переводу .LINGUA MOBILIS. 2015, №1 (52) С. 137-140.
 11. Bovyev, R. Harbiy terminlar lug‘ati. Uchinchi nashr / 2004 – 262 B.
 12. Inglizcha-ruscha zirhli avtomobil lug‘ati. Moskva 1961
 13. <http://mv-vatanparvar.uz/7556/>